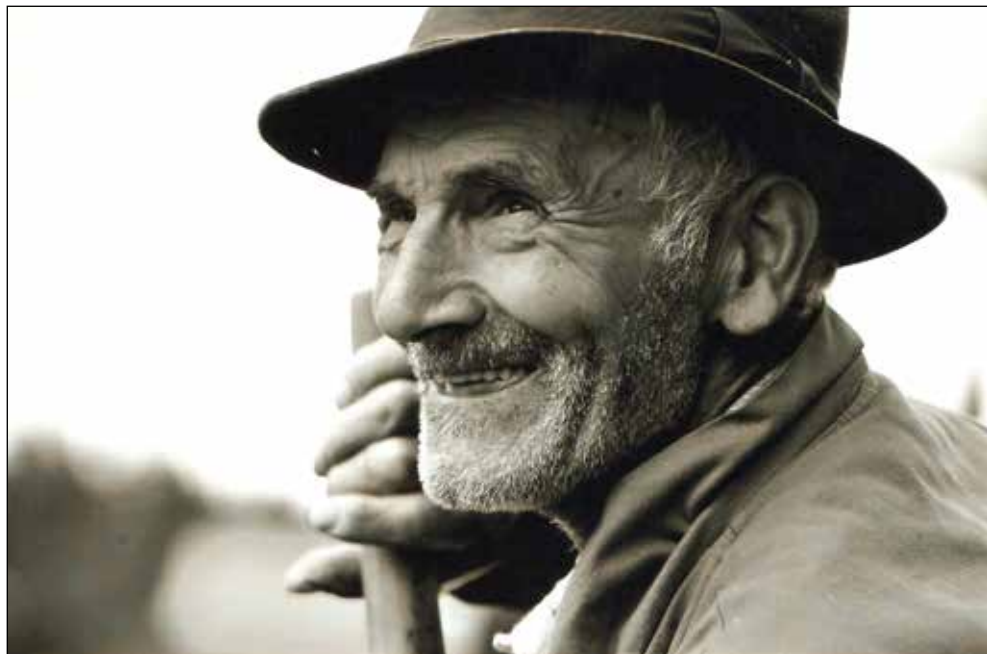

Janez Primožič - Čenda

(1930–2019)

Marija Gasser

Janez Primožič - Čenda. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Že njegova fotografija izraža neizmerno dobroto in trdnost preprostega, dobrega človeka. Skozi naše oči je bilo v Davči zelo težko življenje, a ljudje so bili srečni. Življenje je živel iz svetopisemskih besed in ga povezoval s svojimi vsakdanjimi veselimi in žalostnimi trenutki med delom, ki je bilo zanj tudi razvedrilo. Zapisano se prepleta tudi s spomini njegove sestre Marije. "Z Jankotom sva bila zelo povezana. Leta 1953 sem se poročila v Kopačnico."¹

Veliki ljudje so preprosti, iskreni, skromni in delavni. V življenju so bili neštetokrat preizkušani. Vse to velja tudi za Janeza Primožiča. Poleg mnogih darov mu je bil do konca podarjen tudi čil spomin. Bil je izvrsten, živahen pripovedovalec svojih doživetij in zgodb, ki jih je slišal ob pripovedovanju starejših v mladosti in jih predajal naslednjim rodovom. Kar kdo resnično osebno doživi, dojame s čustvi, ga pretrese in zaznamuje duhovno in notranje. Skozi doživetje si lažje predstavlja čas in razmere, lažje razume način življenja, razmere nekega časa in obdobja na tem območju.

Pripovedi razjasnijo in življenju dajo živo podobo. Rad je imel in bil je vesel, če je kdo njegovim zgodbam prisluhnil, če so koga zanimale. Njegovo življenje je odsev časa v različnih državnih ureditvah: SHS, SFRJ in samostojni Sloveniji. Pogosto slišimo, da je vse odvisno od nas, našega mišljenja. Sama se s tem nikoli ne morem popolnoma strinjati, zato ga opišem in mu prisluhnem tudi skozi razmere časa, v katerih je živel in, ki so pogojevale njegovo življenje.

Pri hiši se reče pr' Čendu pa tudi pr' Kendu, vendar je želel, da se v zapisu ohrani prvotno ime, tako kot je na vseh kartah v katastru: pr' Kendu. Torej neuradno pr' Čendu, uradno pr' Kendu.

Zadnjič sem bila pri njem poleti 2019, malo preden je odšel v večnost. Našla sem ga v hlevu, med telički. Prizora nisem fotografirala, a je nepozaben. Eno je zagotovo: Iz korenin kmet, v koreninah Slovenec. Preprosto sem tudi preko njega občutila, da nihče Slovenije, slovenske zemlje nima tako rad kot slovenski kmet, ki pripada tej slovenski pokrajini in zemlji, ki jo obdeluje z rokami in potom. In to je bil Čendov Janez.

Večino Selške doline spada pod strme površine, prav tako Čendova kmetija. Ne le trdosti, tudi potrebam svoje zemlje se je prilagajal in jo z delom, znanjem, zdravo kmečko pametjo, pa tudi s pretkanostjo, kljub različnim težavam, viharjem s strani različnih oblastnikov, odvisen od vremena, letine, z ljubeznijo obdeloval. Na vrtu, polju, njivah, v gozdu, kjer je delal in živel. Slovesno je stopal po poteh svojega zemljišča, po svojih zoranih njivah ... Na kmetiji je vztrajal celo življenje, skozi vse tudi zelo težke družbene spremembe. Skozi letne čase se je prilagajal naravi, ko se je leto za letom vrтел ponavljajoči življenjski krog. Skrbel je za ljudi, živino, nji vo, orodja, gozd, obdelavo lesa za orodja, kurjavo, gradnjo hiše, kozolcev, skrbel je za svetost mlina. Zemlja se je izčrpavala, treba jo je bilo nahraniti, krog življenja se je z njim vrтел skoraj devet desetletij. Obdelovalna zemlja je bila zanj sveta in ljubezen do nje globoka. Vedno z zemljo in vedno na zemlji. Živel je tudi v obdobju, ko so živeli samo od tistega, kar so pridelali na njivah in delali od sončnega vzhoda do noči, od zgodnje pomladi do pozne jeseni. "Od zgodne pomlad, do pozne jesen sm trajbal koš," mi je dejal. Pozimi je v "hiši" (kmečka hiša, dnevni, bivalni prostor) popravljajl orodja, urejeval gospodarske posle, prebiral "cajtng". Povezan je bil s krajem. Pomoč sosedu je bila in je na podeželju del človeške kulture. Vse to je občuteno, nenapisano preko njegovih dejanj, dela in tudi pripovedi, ki mu je tekla pošteno in zbrano. Napisano je vedno znova in znova, potrjeval s svojim delom in zgledom. Zemljo je imel rad, učil se je iz nje brez besed, s svojimi dejanji pa svojo bogato dediščino, znanje o naravi predajal iz roda v rod, otrokom in vnukom. Danes se odkriva cela znanost, odkriva se topla voda, ki govori o medgeneracijskem povezovanju, sociali. Vse to je živelo v njem na podeželski, slovenski kmetiji v Davči. Nenapisana življenjska modrost pogojena z redom. Vse to pa mu je nalagalo skrbi in tudi brez trpljenja ni šlo.

Sodeloval je tudi v Turističnem društvu Davča. Prikazoval je stare načine življenja oziroma dela nekoč. Imeli so ga radi in ga zaradi njegove poštenosti

spoštovali. Imeli so ga radi, ker je bil nenapisana knjiga znanja in modrosti. Imeli so ga radi ob etnoloških prireditvah obujanja predstavitve dneva teric, kjer so prikazali, kako pomembna je bila nekoč kulturna rastlina z drobnimi, modrimi cvetovi, ki še danes vzbuja starodavnost in prvinski stik z naravo. Leta 2018 je sodeloval med 570 kosci na "košnji u snežet" na Črnem vrhu in dobil priznanje za najstarejšega kosca.

OBČINSKI SVET OBČINE ŽELEZNIKI MU JE PODELIL PRIZNANJE ZA ŽIVLJENJSKO DELO PROSTOVOLJCEV za leto 2018.

UTEMELJITEV:

Janez Primožič se je rodil leta 1930 v Davči, kjer je odraščal ob starših, Janezu in Angeli, ter bratu in štirih sestrah. Za delo je poprijel že kot štirileten otrok, ko je pomagal pastirju na Blegošu, kasneje je sam pasel živino doma. V rani mladosti, ko je tudi na ozemlju Slovenije divjala druga svetovna vojna, je moral svoje življenje večkrat izpostaviti nevarnosti in nuditi pomoč vojakom, ki so si zavetje iskali v bližini njegovega doma. Po vojni je kot mladenič vestno opravljal prostovoljna dela: pomagal je pri obnovi domov, kuhanju kope, gradnji šole, trgovine in župnišča. V teh letih je tudi začel sodelovati z Rdečim križem, pri čemer je največ časa namenil razdeljevanju paketov hrane in oblačil ljudem, ki so jih potrebovali. Obenem se je redno udeleževal sestankov, občnih zborov in je sodeloval pri zbiranju prispevkov, ki so jih vaščani namenili tej organizaciji. Njegova predanost dobroti ni imela meja, saj je večji del poti prehodil, zato da je lahko vse obiskal. Poleg dobroti Janeza odlikuje tudi skrb za ohranjanje kulturne dediščine. Že leta 1968 je skupaj še z nekaterimi vaščani ustanovil turistično društvo, v katerem

kot član upravnega odbora vse od začetka dejavno sodeluje in se redno udeležuje sestankov. Vsako leto pomaga pri organizaciji kulturno etnografske prireditve Dan teric, na kateri z največjim veseljem prikaže ročno vrtanje lesenih cevi za vodo, ki so včasih služile kot vodovodni sistem. Poleg tega je Janez tudi zbiratelj starega orodja. Veliko let je doma shranjeval razna orodja, ki so jih nekoč uporabljali pri delu, a je z leti njihova uporaba zamrla. Žel je jih ohraniti za mlajše rodove, da bi lahko videli, kakšna orodja so uporabljali njihovi predniki. Zbirko orodij je nato poklonil turističnemu društvu, ki jih je v svojih prostorih postavilo na ogled. Janez je sodeloval tudi pri snemanju dokumentarnega filma od Lanu do platna in Golcarija na Selškem nekoč. Janez Primožič velja za vedno dobro razpoložena gospoda, ki rad pripoveduje o prigodah iz svojega življenja, je široko razgledan in kljub svojim letom vedno pripravljen pomagati.

Železniki, 30. junij 2018,
župan mag. Anton LUZNAR²

Predstavljen je bil tudi v Gorenjskem glasu 31. 8. 2018. "Janko Primožič iz Davče je bil eden redkih, ki je še znal ročno vrtati lesene cevi, kakršne so nekoč uporabljali za gradnjo vodovodov. Tega ga je naučil ded. Janko je še največkrat izvrtal kakšno cev za obnovo vodnjakov, sicer pa to že skoraj pozabljeno večino prikazoval tudi na etnografskih prireditvah. Nekoč je voda v domove ali vsaj v njihovo bližino pritekla iz lesenih vodovodov, zgrajenih iz cevi, ki so jih izvrtali v drevesna debla. Janko je bil eden sila redkih, ki je še obvladal to danes že skoraj pozabljeno večino."³

V preteklosti je imel več intervjujev, npr. z Jurijem Popovom na Radiu Prvi. Pod naslovom "S košem in koso v strmine" je bil 20. septembra 1978 predsta-

Janez Primožič pri prikazu izdelave lesene, vodovodne cevi. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Srečen pri svojem delu. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Janez Primožič s košem, 1978. Foto: arhiv Janeza Primožiča

vljen v Kmečkem glasu. Večkrat je bil povabljen na različne etnološke prireditve v kraju ali izven njega. Danes temu rečemo etnološka dediščina kraja, ne dolgo nazaj pa so vaščani s tem in tako živeli in to jim je zagotavljalo obstoj in preživetje.

Življenje

Njegovo življenje je bilo močno zaznamovano s posameznimi dogodki, ki so pogojevali tudi sam način življenja prebivalcev na tem območju. "Treba se je bilo prilagoditi. Vas je v preteklosti, v času mojega otroštva, imela poseben status glede na bližino državne meje. Naselje, največjo slovensko vas Davčo, so zaznamovale različne vladavine in bližina državne meje pred vojno in med drugo svetovno vojno. Prebivalci so morali delati za preživetje, poleg tega pa se prilagajati različnim oblastem. Nihče, graničarji SHS, italijanski, kasneje nemška oblast, ni domačinom, vaščanom oviral prehoda meje. Kljub nenapisanim dogovorom nas le 'videti' niso smeli. Preživetje prebivalcev je bilo odvisno od obeh strani državne meje. A s tem so se okoriščali tudi drugi, predvsem zaslužkarji. Veliko se je kontrabantalo – tihotapilo. Poraz avstrijske vojske v oktobru 1918 je nasilno raztrgal Novake, ki so potem pripadali Italiji. Davča je spadala pod SHS. Državna meja je bila potegnjena po vrhovih: Blegoš, Črni vrh, Porezen, Petrovo Brdo, Soriška planina, kjer je šla prej meja med kranjsko in goriško deželo. Italijani so bili pretkani. Mejo so začrtali pod vrhovi, tako da so spremljali življenje tudi na tej, jugoslovanski strani. Naši ljudje pa niso videli čez. Le včasih se je kaj zataknilo, ko je nastopil službo kdo, ki ni vedel za dogovore. Drugače pa so se graničarji obeh strani na meji družili in skupaj kartali. Za prehod meje si moral imeti uradno dovolilnico. Tudi med vojno Nemci niso nič branili hoditi čez mejo," je povedal Janez Primožič.

Kratka desetletja in različne dovolilnice za prehod meje med SHS in Italijo, prehod z nemškega na italijansko območje, po vojni med cono A in B!

Davča geografsko in demografsko

Najprej mi je o kraju Davča razložil geografsko in demografsko. Njihovi sosedje so pr' Sorčan, pr' Mravljju, pr' Krivcu, tudi pr' Graparju, vendar je zadnja hiša trenutno prazna. Sosedje so imeli pomembno vlogo ob rojstvu in smrti. Ob rojstvu so prinesli k hiši pogačo. Čendovi so bili krstni botri vsem Mravljjevim otrokom. To so tisti najbližji sosedje, ki nosijo iz hiše tudi ob zadnjem slovesu. To je sestavni del vaškega življenja in ohranja tradicionalno trdnost vasi. Danes Čendova kmetija še vedno spada v Leskovški kataster, čeprav so upravno vezani na selško stran, na občino v Železnikih ali Škofji Loki.

Nekoč v Davčo ni bilo dostopa po soteski ob Davščici, kjer je danes speljana cesta. Kolovoz je bil speljan zgoraj mimo Hrvata. V Davčo se je iz selške strani prihajalo tudi od Šurka, mimo Bideržne. Mimo Čendove hiše pelje lokalna cesta, po kateri prideš na primorsko stran. Asfaltna cesta od razcepa do Krivca (Čendovi jo poimenujejo Krivcova rajda, sosedje rečejo zanje Čendova rajda) je bila financirana iz projekta za razvoj podeželja. Pred tem je cesto večinoma, od ovinka pri Mravljju, financiral Janez sam, le miniranje je pokrilo GG. Kako zelo velika je Davča nam pove tudi dejstvo, da so domačije v Davči nekoč pripadale različnim občinam. Domačije Podmejač, Pogorišar, Joklc, Mravlja, Bitenc so spadale pod Novake. Domačije u Grap, pr' Lajnari, za Blegošem, Kovačeva bajta, Slugova dolina so pripadale Gorenji vasi. Čendova kmetija leži na predelu, ki po katastru spada v Leskovicico, to je (bila) Leskovška Davča. V vseh katastrskih zapisih je zapisano Kenda, med domačini pa je uveljavljen domač izraz Čenda. *Etnološka pripoved pravi, da je davški kataster segal v staro občino Leskovec do Tajnika. Samo ime pa naj bi se po ljudskem izročilu pojavilo v času županovanja nepismenega župana, ki je imel tajnika. Vsi uradi, župnišče so bili v Leskovicici, še prej pa so spadali pod občino Stara Oselica. Včasih je bilo tod okrog v Leskovški Davči 150 ljudi, danes jih je le 16. Tako mi je povedal Janez leta 2018. Ljudje pa so se kasneje naseljevali nižje*

OSEBNI POPIS:

Višokost: 170 cm Nos: prostran
 Postava: trava Usta: velika
 Barva obraza: rjavkasta Oči: modri
 Lasje: brnčasti Poslovna znamenja: _____
 Brezje: _____
 Oči: svetlo

Polpa lastnik:

PODALJŠANJA IN VIZE
OBILASTEV KRALJEVINE ITALIJE

N 514/9390 Gorizia 2. Sessio 1929

[Signature]

QUESTORE

N 4090/14
107

Vrhovni odločitev hude se pravi
za otob. ulega let. b. j. od otob.
6. julija 1929.

SRESKA IZPOSTAVA
SRESKI POGLOVARI LOKI, dne 6. 7. 1929.

[Signature]

OBMEJNA KARTA

OPOMBA

IL QUESTORE

GORIZIA 7 SETT. BRE 1929A

Visto: 288/88191

KRALJEVINA SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV.

Štev. 1770/16

Sreski poglavar v _____

(Sreski izpostava v Škofji Loki)

Potrjuje se, da g. Edvard Šturm
 posestnik(e) te karte, rojen(a) v Parici dne
1887, prišojen(a) v občini Parica
 po politici sva posestnika stalno biva(e) v občini
Parica (Slova), s čimer se pravi na
 najprejšnjem postopku Francis Šturm
 v Parici v km.

Po tem je imenovan(a) upravičen(a), da prehaja čez mejo
 med časovno kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in kra-
 ljevino Italijo na kroju, obdolenem za prehod in sicer: Parica-
Norovaki, in da se slobodno kreva
 v obojnem pazu.

Ta obmejna karta velja do 29. maja 1929
 v Škofji Loki, dne 29. maja 1929.

Sreski poglavar:
Sreske izpostave:
[Signature]

QUESTORE

Dovolilnica za prehod meje leta 1929, SHS in Italija. Hrani družina Janeza Primožiča

218 36

DER POLITISCHE KOMMISSAR
LAAK

Laak, den 8.7.1941.

11331

Grenzübertrittschein Nr.

für den kleinen Grenzverkehr zwischen dem besetzten
deutschen und italienischen Gebiet

~~Der/Die~~ Dem Primoschitsch Jakob, geb. am 2.7.1865.
Arbeiter Zarz

wohnhaft in _____
wird hiermit die Bewilligung erteilt, die Grenze zwischen dem besetzten deutschen
Bearbeitung der Felder, welche auf
und ital. Gebiet zum Zwecke ital. Boden liegen,
ein-mehrmals zu überschreiten.

Gültig in der Zeit
von 8.7. bis auf Widerruf.

Im Auftrage:
[Signature]

Buchdruckerei „Sava“ Krainburg

Piedicolle, 26.8.1941-XIX

VISTO: ILVCOMMISSARIO AGG.P.5

[Signature]

Dovolilnica za prehod meje. Nemška oblast leta 1941. Hrani družina Janeza Primožiča

OSEBNI POPIS:

Postava: *prednja* Obraz: *okrogel*
 Oči: *modre* Nos: *primeren*
 Lasje: *črna* Brada: *..*
 Brkt: *..* Pos. znaki: *..*

Podatki OF odbora:
 JELKOVIC 26 8 ..

Okrožni odbor OF
 ljubljanske okrožje
 Oddelek za notranje zadeve
 Zlg

Nadnik oddelka
 Podpis
Valt Lauer

31.3.1947.

Podpis: *Primožič*

OPSEK ZA NOTRANJE ZADEVE
 Sesta priprava

Podaljšano do 30.9.1948
 Za nadelnika oddelka:
Primožič Janez

Podaljšano do 30.12.1948
 Za nadelnika oddelka:
Primožič Janez

OPSEK ZA NOTRANJE ZADEVE

Štev. *01141/Sk*

IZKAZNICA

Idološtevno:

datum izdaje *24.5.1946*

Ime in priimek: *Primožič Angela*
 Rojen: *15.6.1906 Gorice FI*
 Kraj prebivanja: *Gorice*
 Politika: *komunistica*
 Narodnost: *Slovenska*
 Vrst: *Gorice, Sk. 4. tona*
 Točen naslov:

Projekcija:

Kraj zemljiške prave mase: *Črna polje*
naselje

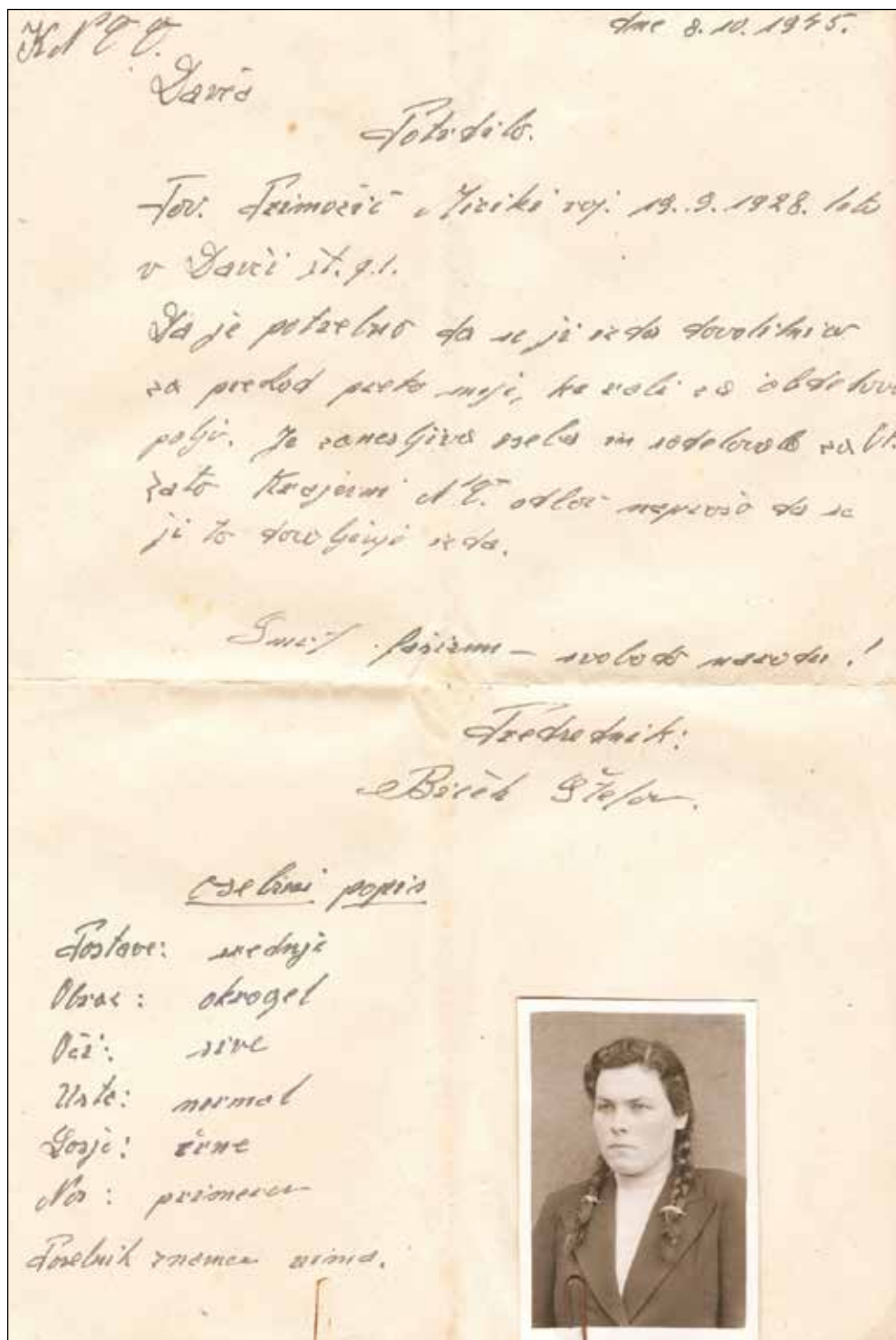
Vrsta in površina: *4 ha*

Vrsta posejane površine: *polje, gozd*
naselje

Količina in vrsta živilnih sredstev: *do 30. junija 1946 -*
Črna polje

Dovolilnica za prehod meje leta 1946. Hrani družina Janeza Primožiča

Ročno izdano potrdilo za pridobitev dovolilnice za prehod meje, leta 1945, za sestro Marijo (pričevalko). Hrani družina Janeza Primožiča

tudi za to, ker žito v takih višinah ni več dozorevalo. Žito pa je bilo osnova za preživetje. Tako je bila Čendova kmetija obdarjena z žitnimi njivami, pod hišo, kjer je danes šestsedežnica, pa je bil njihov mlin. Mlelo se je na "črni" kamen. "Žito smo sušili na peči, preden smo ga nesli v mlin. Okrog domačije so rasli sami macesni, okrog se je vse kosilo," je povedal Janez. Pripomnil je, da je leta 1948 oblast želela, da bi se vse hribovske vasi, podeželje izpraznile, da bi vsi ljudje odšli v dolino, kjer bi dobili delo v tovarni, zemljo pa opustili.

Davška duhovnija je bila nekoč razdeljena med soriško, novaško, zalološko in leskovsko faro. Del Davče je zaradi oddaljenosti in velikosti spadal v Sorico, del v Novake, del v Leskovicu in del na Zali Log. Janez mi je povedal zanimivo, nenavadno zgodbo o gradnji davške cerkve, ki sem jo našla tudi v kroniki župnije Davča.

"Pripovedovali so, da je Davča tako velika, da je spadala kar pod štiri fare: Sorico, Novake, Leskovicu in Zali Log. Zato so si Davčarji že od nekdaj želeli svojo cerkev in svojo župnijo. Začeli so jo graditi po tistem, ko so v Jemčevem zelniku videli luč pa si ni nihče upal iti pogledat, kaj je ta reč. Ta zapis je v župnijski kroniki. Potem je Martin Jemec začel nabirati denar od domačinov. Ko so končali z gradnjo cerkve v Železnikih, so jo začeli graditi Italijani. Vse stroške so nosili domačini sami. Posebno pozornost pa zasluži to, kako so pripeljali oltar v Davčo. Pripeljalo ga je 80 parov volov." ⁴ Enako je zapisal tudi 3. februarja 1913 župnik Jurij Karlin. Celotni, zelo obsežni zapis je shranjen v NŠAL.

Odhodi v Ameriko

Iz pisem, ki sem jih dobila pri Čendovih doma, sem razbrala, da so sorodniki pred drugo svetovno vojno odhajali v Ameriko. Iskali so delo, ker je bilo na domači zemlji v Zali težko preživeti. Iz pisem je razvidno močno domotožje. Janez se je trudil, da bi daljnim sorodnikom približal svoje sorodstvo. Razdalje so bile velike in globoke.

Otroštvo

Nekaj spominov sestre Marije Primožič (1928)

"Moj stari oče Jaka (1865–1947) je bil nezakonski sin, doma za Blegošem. Za Blegošem je bila le ena velika kmetija. Jaka je za Blegošem služil za hlapca. Na tej strani pri Čendu je živela vdova. Tu je bila ena revna bajta. Jaka je bil star šele dvajset let, ko se je oženil pr' Čendu. Daleč stran je kopal kamenje za dom.

Mama (Marijina in Jankova stara mama) mojega očeta je bila doma pr' Mohori, iz Zale. Mojih letnikov je bilo 32. Enkrat je eden dejal: 'Podnev garajo, ponoč votroke delajo!' Ko je umrla stara mama Ana Primožič, roj. Peternelj (1856–1933), sem bila stara pet let. Tega se še spominjam, ker je bilo ogromno snega. Dva dni so gazili in tlačili s krpljami sneg, da so jo lahko odnesli iz hiše. Včasih so krsto dali na dve palici in jo štirje na ramenih nesli na pokopališče, takrat že v Davčo.

Moje tete so bile doma pr' Špehu. Tudi moja in Jankotova mama je bila iz Zale, Špehova iz Davče. Zrasla je v družini, v kateri je bilo šestnajst otrok. Veliko otrok je pomrlo, večkrat so bili rojeni dvojčki, devet jih je preživelo. Naprej je služila pr' Matevžku za pestrno. Od tam je šla za dekle v Martinj Vrh, nato k Žbontarju v Davčo. Domači sin, ki še ni bil poročen in ona sta jedla v 'veži'. Zelo trdo je morala delati. Tam je bilo zelo hudo in zelo slabo, zato si je želela samo nekam umakniti, iti in tako je prišla k Čendu v Davčo.

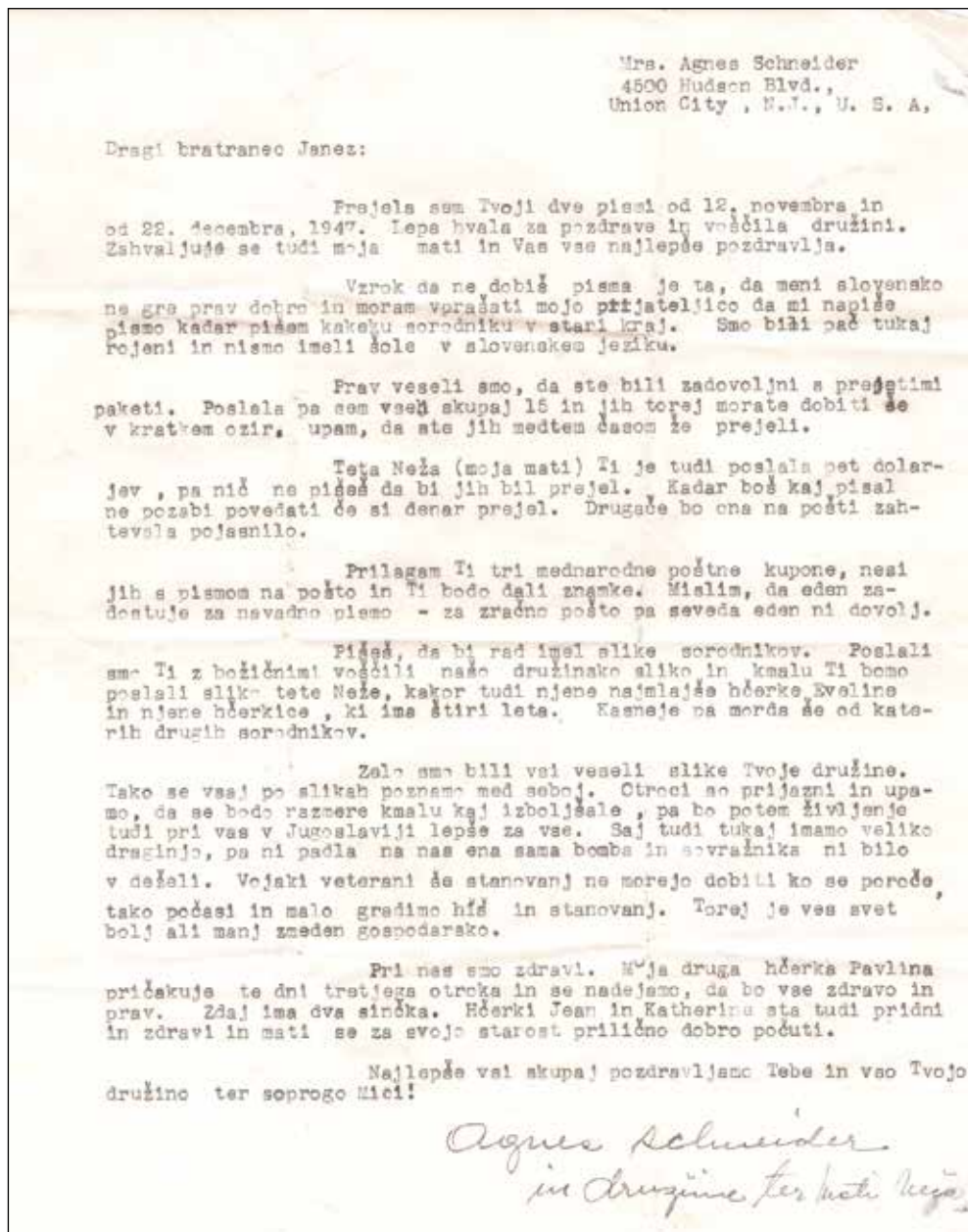
Moj oče Janez (1893–1978) je hodil šolo v Leskovicu le dvakrat na teden. Del poti ga je spremljala mama, enkrat ga je zaradi dela verjetno pozabila. Fantič je sam pretekel dolgo pot do doma in se šolanju uprl.

Čendova kmetija je bila od nekdaj mogočna. Oba, ded Jaka in najin oče, sta služila v avstro-ogrski vojski. Najin oče, ki je bil star šele 17 let, je služil v Galiciji, ded pa v Tirolah. Oba sta bila štiri leta v vojski, ženske pa so same obdelovale kmetijo. Takrat so bile hude zime, padlo je ogromno snega. Sosed je pozimi preprečil s kidanjem snega iz strehe, da se ta revščina ne bi podrla.

Moj ded Jaka je bil med drugo vojno zelo bolan. Že med vojno ga je sin, moj oče, peljal v Celovec na operacijo sive mreine."5

Janez Primožič se je rodil očetu Janezu (1894-1978) in materi Angeli (1906-2000). Mama je bila Špehova iz Zale. (Zala je najbolj vzhodni del Davče

v bližini Farjega potoka, op. a). Janez Primožič je živel v družini šestih otrok, dva sta umrla. Janezov oče je bil dober, umen čebelar, danes s čebelarstvom nadaljuje Janezov vnuk Jaka. En panj čebelic je dobil za maturo, danes pa nad hišo stoji lep čebelnjak, za katerega je sam naredil načrt in čebel-

Eno od neštetihi pism. Hrani družina Janeza Primožiča

njak tudi izdelal. Življenje Janezovih sorodnikov je prikazano tudi skozi fotografije.

Družina je bila zelo povezana in še danes je tako. Kako trdo je bilo življenje, prikazuje tudi pričevanje najstarejše Marije. "Cilka (1937) je invalidka, danes živi v Kamniku. Oče jo je kot devetmesečno nesel v košu k zdravniku v Gorenjo vas. Pot je bila dolga. Pokril jo je z velikim dežnikom, verjetno je deževalo. Šel je mimo Sorčana, na Špehovše, tam je bila vojaška karavla, čez Leskovicu, na Debeno, Hotavljine in v Gorenjo vas. Šel je skozi te vasi. Zdravnik je povedal, da ima deklica paralizno. Nato je bila dve leti v bolnici. Ko se je vrnila nazaj domov, je imela neke izpuščaje, pika pri piki. Bila pa je zelo bistra. Mlajši brat je hodil v šolo, ona pa se je vsega zraven naučila. Tudi med vojno je bila zelo bolna. Imela je vnetje rebrne mreže.

Po vojni so otroke (s posebnimi potrebami) staršem pobrali, da bi jih šolali. Mama ni hotela podpisati, pa mi je oče dejal, naj jaz podpišem. Oče jo je spet dal v koš in jo odnesel. Takrat je šla tudi mama z njo v Kamnik. Bilo nam je tako dolgčas, da smo samo jokali. Mama jo je strašno pogrešala. V Davči sta bili dve tako oboleli deklici, vendar druge deklice niso dali. Sprva so dejali, da ne bo treba ničesar prispevati. Ker smo bili kmetje, smo morali zanjo plačevati. Tudi do 'dokladov' nismo bili upravičeni. Nabirali smo gobe in jih sušili. Mama nas je zgodaj zjutraj spravila iz postelje, da smo šli nabirat gobe. Dejala nam je: 'Ustante, k lohk hodte!' Mama jih je cele noči sušila. Dobro so se prodajale v Cerknem, od tam pa v Italijo. Posušili smo tudi do sto kilogramov gob. Cilka se je izšolala za fino krojačico in ekonomskega tehnika in še danes skrbi sama zase. Živi v Kamniku in ima izpit za avto. Hodila je v službo.

Naznanilo in zahvala

Žalostnega srca naznanjamo vsem sorodnikom, znancem in prijateljem tužno vest, da je za vedno preminula naša draga in ljubljena mati, stara in prastara mati

AGNES KIRK
(rojena PUSNAR)

Umrla je 8. junija 1951 in ob smrti je bila stara 74 let. Rojena je bila leta 1877 v Zali, žup. Zallog, obč. Sorica, okraj Viranj, Slovenija. V Ameriko je prišla pred 60 leti in je živela v Uniontownu, Pa., v Wehawkenu, N. J. in nazadnje pri starejši hčeri Agnes Schneider v West New Yorku. Njen mož John Kirk je umrl pred leti, ravno tako dva sinova Charles in James. Pokojna je bila položena k zadnjemu počitku na St. John pokopališču v Brooklynu, N. Y.

Na tem mestu se želimo najlepše zahvaliti vsem za darovane krasne vence in ovratnice; vsem, ki ste jo obiskali ob mrtvaškem odru in vsem, ki ste jo spremili na njeni zadnji poti k mirnemu počitku na mirodvor. Tebi, naša draga in ljubljena mati, stara in prastara babica, želimo, naj Ti bo lahka ameriška gruda. Ostanek nam v trajnem spominu v srcih naših do konca življenja našega. Počivaj v miru.

Žalujoči ostali:

Sin JOHN KIRK, hčere mrs. AGNES SCHNEIDER, mrs. ELIZABETH KINKEL, mrs. MARGARET DARRALL, mrs. CLARA VETTER, mrs. PAULINE KEANE in mrs. EVELYN NOLLER, ter enajst vnukov in trije pravnuki, ter več sorodnikov v starem kraju.

West New York, N. J.

Osmrtnica za pokojno Agnes v Ameriki. Hrani družina Janeza Primožiča

K. K. Landsturmbezirkshauptmann Nr. 4 zu Magenfurt

Jakob Primožič v.v. geboren im Jahre 1865
 zu Deutschau, politischer Bezirk Krainburg,
 Land Krain hat im Coere (in der Kriegsdienst)
 bei der Infanterie N° 3
 durch 10 Jahre, 3 Monate, _____ Tage
 als Fußsoldat, ferner bei dem Landwehr
2 Marinergimnaste N° 5 durch
2 Jahre, _____ Monate, _____ Tage
 als Mann _____ gedient
 (d. — Feldzug —
 mitgemacht, während de — selben — Verwundung — erhalten und ist wegen seiner
 in de — Gefechte — bei _____
 _____ bewiesenen Tapferkeit
 mit _____
 ausgezeichnet worden).
 Derselbe ist berechtigt, Kaiserkriegsdenkmünze zu tragen.
 Nachdem er auch der Landsturmpflicht mit 31. Dezember 1907 vollkommen genügt
 hat, wird ihm diese Urkunde erteilt.

Magenfurt, am 31. September 1907.

Quarantini

Kaiserl. deutsch-österreich.

Vojaško sukno je oče Jakob gulil deset let. Hrani družina Janeza Primožiča

Zelo so ji pomagali. V službi so ji sodelavke pogrele vodo, da si je pogrele roke, saj jo je zeblo, ker je hodila z berglami."⁶

Včasih so otroke nosili krščevat v Leskovico. Janez je bil krščen že v Davči. Kar je danes nerazumljivo, nekoč ni bilo. Pri štirih letih je začel pasti na Blegošu. Pri šestih letih je pasel deset glav živine

in deset glav drobnice. Zjutraj ob šestih je gnal na pašo. Opoldne je prignal domov, nato pa ob treh popoldne šel nazaj in se vrnil okoli osmih zvečer, ko je bila živina sita in zadovoljna. Vmes je bilo potrebno obračati seno ali postoriti kakšno drugo delo. Ko je bil večji, je opravljal različna kmečka dela. Odrasti je moral čez noč in bil za svoje delo ter dejanja zrel

Stari oče Jaka, oče Janez in teta Anica okrog leta 1920. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Ana in Jakob. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Janezov oče Jaka je bil štiri leta avstrijski vojak na Dunaju. Služil je v konjušnici. Foto: arhiv Janeza Primožiča

in odgovoren ne glede na starost. Za svojo igro je uporabljal kmečko orodje, pa je bil vseeno zdrav, srečen in je preživel skoraj devet desetletij.

Življenje ob meji

Spomini Janeza Primožiča in sestre Marije

"Vedno sem rad poslušal, kar so se pogovarjali. Veliko so pripovedovali o komandirju Jovanoviču. Jovanovič se je poročil v Žetini, njegov sin je zna-

ni slovenski kipar in slikar Peter (1938). Nekaj teh vojakov je za vedno ostalo v teh okoliških vaseh. V tem času se je rodilo kar nekaj zakonskih in tudi nezakonskih otrok. Nekateri graničarji so ostali in si ustvarili tukaj družine. Pripovedovali so, da je bilo življenje zanje težko. Njih in njihove otroke so domačini še več desetletij zaničevali."⁷

V spominu je imel Janez tudi graničarje, ki so bili tu po prvi svetovni vojni. "Po prvi svetovni vojni so bili tod, v bližini Čenda, sprva Rusi, ki so stanovali v Močilarjevem hlevu. Potem so potegnili tod eno poletje mejo Italijani, v manj kot pol leta pa so se premaknili nazaj na Črni vrh. Graničarji so bili pr'

Od leve proti desni stojijo Jaka Primožič, Ana Primožič, Ančka Peternelj (hči). Foto: arhiv Janeza Primožiča

Gradnja staj na Blegošu okrog leta 1948. Foto: arhiv Marije Primožič

Bičkarju, pr' Špehovcu, pr' Čendu in v Leskovici. Barake so imeli na Poreznu in na Petrovem Brdu. Ob pravoslavnem božiču so zaklali celega koštruna, oče ga jim je nato spekel v peči."

Pozimi se spomni mladih graničarjev, ki so se v bližini hiše smučali z lesenimi smučmi. K njim so hodili po vodo in se večkrat zadrževali v hiši. V hiši imajo staro mizo, kjer je še sedaj vidno, kam je eden

izmed graničarjev v mizo zasadil bajonet. Kadar so bili v hiši in so ga malo spili, nisem smel v hišo", je pripovedoval Janez. Spomni se, da je nekoč staroju-goslovanski komandir na Bičkovc enega od svojih graničarjev ustrelil. Truplo so prinesli "na trajah", nosilih, mimo hiše. Očeta so Italijani dvakrat poslali v zapor v Trst zaradi kontrabanta. Enkrat so ga zaprli, ker je "na črno" prodal les, drugič pa zato, ker so

Mravljeva poroka, desno župnik Kopitar. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Pred Sorčanovo hišo, Sorčanova poroka leta 1937. Deček s klobukom je Janez Primožič.⁷

videli, da je skrival "kontrabantarje". Dva so namreč videli, ko sta skočila skozi okno. Eden je ležal v hiši na peči, skočil na podstrešje in se skrili. Nato so očeta zasliševali, pa se je izmotal s tem, da ju je v hišo verjetno "spustila" mati, ker je pozabila zapreti vrata.

"Spomnim se Italijanov. Do italijanske meje smo bili oddaljeni le petnajst minut. V spominu imam dve kasarni, ena je bila tam, kjer je danes hotel na Črnem vrhu, druga je bila malo nižje. Ko so naredili presek za mejo med Italijo in SHS, so se morali ljudje izseliti. Po preseku so patroljirali. V bližini je bila kantina, kjer so prodajali vino. Naša zemlja je bila tudi na drugi, italijanski strani, zato smo imeli prost prehod z dovolilnico. Otroci dovolilnice nismo potrebovali. Mejo so prečili prav tako Novačani, ki so imeli zemljo na jugoslovanski strani. Italijani so nad mano vpili: 'Siniora, bona grapa!' (grapa-šnops) Z Jankotom sva pobrala vse polže in jih jim nosila v košu. Takoj so jih dali na veliko ponev in jih pekli. Gledala sva, kako so naši polžki kazali rožičke, a so jih takoj potisnili nazaj v ponev. Nama pa so potem dali v koš lep, bel kruh, ki ga še nikoli nismo videli, vendar ga nisva mogla jesti. Gnusil se nama je, ker so ga dali v koš, v katerem sva nosila polže. Veliko se je kontrabantalo, predvsem živino in les. Tudi naš šivalni stroj je bil 'prešvercan' iz Italije. Na meji so bili s posamezniki zmenjeni. Oče je nekoč kupil vole, da bi jih gnal čez mejo. Vojaška karavla je bila nižje. Ker je bil poveljnik na obhodu, je vso živino prignal nazaj domov. Naslednji dan je znova poskusil in jih gnal čez mejo. Čredo ovc so pasli, da je prehajala čez mejo. V čredi so bili tudi mali pujski. Ko so čredo prignali čez mejo na drugo stran, so ženske s koši pobrale pujske. Če so koga pri tem vendarle dobili, so mu pobrali ves denar. Očetu nikoli, ker ga je skrival v spodnjicah. Nekoč jim je oče nesel 36 litrov vina. Tako so zahtevali. Večkrat je kdo od komandirjev prišel prosit za vino ali pa, da bi jim zaklali teleta ali jagenjčka. Večkrat je mama zakurila v peči in tudi mi smo dobro jedli. Italijani so mami naročili, naj ujame kokoš in zakuri ogenj, oni pa so prinesli riž (dobra menjava, op. a). Tako se je živelo ob meji. Dogajalo pa se je tudi, da so hodile ženske

k Italijanom in vojakom stare jugoslovanske vojske, da so se zabavali. Iz Novakov k Italijanom, k jugoslovanskim vojakom pa iz te strani. A ni bilo pravila. Bilo je vse mešano. Večkrat nas je mama napodila iz hiše, ker jim je odstopila vrhnje prostore in postelje. Ena ženska iz Novakov je imela z Italijani pet nezakonskih hčera."⁹

Pred 2. svetovno vojno¹⁰

V šolo je hodil v Davčo, od leta 1937 do 1941. Za igro ni bilo časa, skupaj s starši je bil vpet v delo in v vsakdanja opravila. Živeli so trdno družinsko življenje na temelju krščanskih vrednot. V šoli so pisali na tablice, učitelj pa je bil kar župnik Kopitar. "Kopitar je bil bolj površen župnik. Pri Jemcu je bila miza, kjer so se ljudje zbirali. Nekoč so prinesli zelo slabotnega novorojenčka, on je rekel naj prinese še polič vina in da novorojenček že ne bo umrl. In res ni! To je bil Polde Torkar - Zalarski (1934–1983), ki je živel na Škovinah v Železnikih," se spomni dogodka Janez Primožič. Šolanje je prekinila druga svetovna vojna in življenje se je ponovno predruščilo.

Njegova sestra Marija je povedala: "Sem brez prstov na levi roki. Otroci smo se igrali na podu, pomčkala mi jih je mlatilnica. Oče me je nesel v košu v Železnike. Dr. Strnadova mu je dala denar za v Ljubljano, a se ne spomnim, kako sva prišla do bolnice, v kateri sem ostala dva meseca in pol. Prste so mi odrezali šele po treh tednih. Za nas so lepo skrbele sestre usmiljenke. Mene je ena od njih imela posebno rada. Od nje sem dobivala tudi priboljške. Vse obveze so se prale, sestram sem pomagala navijati povoje. Zamotila sem se s tem, da sem z eno roko držala za povoj. Nekoč je bilo hudo. Zdelo se mi je, da vidim očeta. Verjetno me je prišel pogledat, a se mi ni upal pokazati,"¹¹ je povedala sestra Marija.

Nato je nadaljevala: "Na šolo nimam lepih spominov. Učil nas je župnik Andrej Kopitar (1882–1942) in nas tudi zelo tepel. Mene celo po štrclju leve roke, kar je neznansko bolelo in to kmalu, ko sem se vrnila iz bolnice. Nisem nekaj znala. Bila sem dolgo od-

sotna. To se je ponovilo večkrat. Igra je bila le delo. Med vojno je mama pozimi predla volno, jaz pa sem napletla okrog sto parov nogavic za partizane, ki so jih hodili iskat."¹²

Druga svetovna vojna

Najbolj bogate spomine pa ima Janez na drugo svetovno vojno. Objavljam jih le delček, ostale pa čakajo ugodnejšega trenutka. Povedal mi je, da je to neizbrisljivo, da ima te dogodke vedno pred očmi. Vse to mu je krojilo življenje. Povedal je zgodbo, ki mu je kot otroku pripovedovala njegova babica Ana.

PREROKBA

Zgodilo se je približno pred dvesto leti. Pripovedovala mi je očetova mama, njej pa je povedala njena mama. Oče je bil rojen leta 1893. Janezova mama je bila doma pri Mohori (Zala), kjer so večkrat 'špilali' karte. Prababica jim je svetila s trskami, da so lahko igrali in poslušala je, kar so pripovedovali. Eden od kvartopircev je pripovedoval, da ni daleč dan, ko se bodo ljudje skrivali po gmajnah, da bo ubijal brat brata, oče sina, sin očeta in da bo iz vsake strgane 'bajte' prišla gospoda. Posestniki bodo prišli ob vse svoje premoženje, Avstrija bo tako obubožala, da bo na 'cvernovi niti', kasneje se bo opomogla. Vladal bo 'antikrist', vsak otrok bo imel denar. Nemčija bo zasedla Poljsko in vse druge dežele. Dekleta bodo nosila kratke 'kikle', da bodo moškim všeč. Če bo kdo od Kranjske Gore do Ljubljane dobil kravo, ji bo lahko privezal zlat zvonec. Rekel je, da bo na svetu tako, kdor bo imel tri hlebe kruha, bo lahko enega prodal. Svet bo tako 'nor', da bodo zemljo 'poglihavali'.

*poglihavali – ravnali
gmajna – gozd*

Najraje je pripovedoval o svojem otroštvu in mladosti, ki ga je zaznamovala vojna. Spomni se različnih dogodkov in tudi pogovorov. Izpostavljeni, zapostavljeni spomini so zelo boleči, so nov način videnja nekega obdobja in življenja.

Med drugo svetovno vojno je bil fantič star toliko, da je marsikaj slišal, videl in se tega tudi zavedal. Ko se je začela druga svetovna vojna, je zakoračil v drugo desetletje. Oče je v marcu 1941 dobil poziv stare jugoslovanske vojske na orožne vaje. Oče je odšel v Gorenjo vas k zdravniku po potrdilo, da ne more služiti. Doma so imeli veliko družino, novorojenčka, kmetijo. Poleg tega je bil oče še ledvični bolnik. Ko se je vračal, so ga na meji pri Špehovcu ujeli in ker so vedeli, da je dobil poziv, so ga za pet tednov odpeljali v Škofjo Loko. Po razpadu vojske SHS se je vrnil domov. Leta 1941 so tudi Davčo zasedli Nemci. Vsak večer so zakrili okna, da se ni videlo luči. Že leta 1941 so se tod pojavili obveščevalci in Janez kot otrok je bil najmanj sumljiv in je velikokrat pripeljal obveščevalce po varnih poteh.

Leta 1942 je bil v Davči izveden 50 metrski presek meje. Ta presek so delale različne skupine golcarjev, lastniki pa so morali izsekati in pospraviti svoj les, ki so ga imeli za kurjavo. Janezova mama in ata sta ga sama "pogolcala". Ta posek je viden še danes. Mnogo lesa je šlo za partizanske barake in partizane. Na "šverc" so nekaj lesa spravili tudi v Italijo. Nemci niso branili domačinom hoditi čez mejo. Na Črnem vrhu so bili Italijani, graničarji, ki so se tod prosto sprehajali. Na obeh straneh meje so bili vojaki, ki so se med seboj in z domačini dobro razumeli. Spomni se, ko so Nemci "zapletli" mejo, a nič niso branili, če je šel kdo čez. Sorčana so dvakrat dobili, pa mu niso nič storili. Vedno je bila čez mejo vidna gaz.

Nemci so iz Davče leta 1941 pregnali 13 ljudi, tudi župnika Kopitarja, ki se ni več vrnil. Pregnali so Mravljevega Miha, za druge pregnancy ni vedel. Spomni se starega, betežnega Jemčevega župnika, Antona Jemca (8. 6. 1864–14. 6. 1941), ki ga je Jemčev Lojze (1927–1989) pripeljal pred oltar.

Leta 1942 je pasel kravo. Partizani so jo prišli iskat. V bližini je bila bolnišnica. Naslednji večer so

prišli po mleko. Ker ni bilo več krave, ga niso dobili, zato so zganjali nasilje nad očetom in mamó. V bližini Čenda, na Slugovi rajdi, je bila partizanska bolnišnica, ki je čez nekaj časa pogorela. Pozimi so vozili drva na Slugov grič za partizane. Strojcev je imel okoli 400 ha gozda. Spomni se, da so iz lesa v njegovem gozdu leta 1943 zgradili bolnico Franjo. Leta 1943 so partizani iz Davče, Pstinar, Zakovkar, Jurež, Črtiški Miha, s konji vlekli les za bolnico v Slugovi rajdi. Stanovali so pri Mravlju. V Cerknem so naredili 13 metrov dolgo barako, ki so jo potem Pogorišar, Krivic in Košan morali "zvleči" s pomočjo partizanov do mesta, kjer je bilo bolj varno. Že leta 1943 so v bližini hiše partizani zgradili barako, v kateri je bila bolnišnica do konca vojne.

Nemci so tod večkrat hodili v patroli, vendar surovosti niso zganjali. "Spomnim se Nemcev, ki so se prismočali v času velike ofenzive sredi aprila leta 1944. Kidali smo gnoj. Očetu so dali roko, kupili so skodelico mleka, s seboj so imeli 'komis'. S seboj so imeli dva konja in tudi velikega psa. Ljudje se jih nismo bali," se je spominjal Primožič.

"Surovosti so počenjali partizani. Z očetom sva l. 1944 peljala hrano za partizane. Delali smo za partizane, hkrati pa smo se jih bali. Med vojno so partizani na veliko okrog naše hiše klali živino. Jaz sem pobiral kože in jih vozil k Brentaču v Farji Potok. Tam sem v zameno dobil usnje. To usnje je Mravljev Miha, ki je bil terenec in obveščevalec, v košu nosil v Novake, da so iz njega tamkajšnji čevljarji delali škornje. Z Jesenovca je Petrač prav tako dovažal usnje do Brentača pod Osojnikom, nazaj pa je peljal kože k Dermotu v Železnike. Leta 1944 sta v naši hiši dva krojača dva tedna šivala na šivalni stroj sedem oblek za partizanskega komandanta. Predelovala sta mu jih iz angleških oblek 'montelnov' plaščev," je povedal o obdobju svoje mladosti Janez Primožič.

"Mi nismo smeli v hišo, čeprav drugje ni bilo nič ogrevano. V naši kmečki hiši se je dolgo zadrževal partizanski štab. Pri nas je bil precej časa med drugo vojno 3. bataljon Prešernove brigade. Zunaj je bil bataljon na gospodarskem poslopju, po gmajni, po šupi. Kuhali so v velikem kotlu, iz 'stale' so vzeli

kravo. Kuhali so krompir, fižol. Dolgo so bili pri nas. Hiša pomeni dnevni prostor. Bil je edini ogrevan prostor. Otroci smo morali ven, sestrici Cilki pa so dovolili, da je bila na peči," je povedal Janez.

Pomladi 1945 se je Janez bal, da bi ga mobilizirali Nemci. To je bila le propaganda, a sta s sestro vseeno bežala v Novake. Tam sta delala. Z roba njive sta nosila prst na zgornji del njive. Nemci so tam požgali neko hišo, zato je bilo sorodnico tako zelo strah, da ju najdejo in ju je poslala domov.

"Z Jankotom sva bila tudi begunca. Proti koncu vojne so rekli, da bodo Nemci pobrali vse mlade. Midva sva šla čez Črni vrh v Novake k mamini teti. Bila sva tam, nato sva se vrnila domov. Čeprav je skoraj eno dobro uro hoda, sva domov pritekla v dvajsetih minutah. Nisva čutila nobenega kamna. Naši starši so bili zaradi vseh dogodkov zelo prestrašeni, zato nas še po vojni niso nikamor pustili,"¹³ se je spominjala sestra Marija.

Zadnje hajke na Poreznu v marcu 1945 se je spominjal kot nepošteno dejanje. Toliko ljudi so natrpali v kasarne, da so potem popadali pod nemškimi streli. Nekaj pa jih je vendarle ušlo. Franc Močnik - Lahajnar je partizanom ušel, zdrsnil pod pot in preživel. Nekateri so ušli in o tej "slavni" bitki pripovedovali.

Tem ljudem ni preostalo drugega kot sodelovanje z vsemi vpletenimi, zato je ta vidik treba razumeti in ga vzeti v obzir.

Veliko je sodeloval, ko pa je želel dobiti "borčevsko miloščino" je dobil odgovor, da je bil takrat premlad. A vojna mu je vzela otroštvo.

Živi so še štirje otroci: sestra Tončka v Novakih, brat Stanko v Zmincu, sestra Cilka v Kamniku in sestra Marija v Kopačnici.

Mladost po vojni

Janez Primožič je bil pokončen mož, zavezan poštenosti, resnici, delu in dobroti. "Župnika Krašna se spomnim. Večkrat je prišel k Čendu, k staremu očetu, ki mu je bilo ime Jaka. To je bilo novembra leta

1945. Prišel ga je prevideti. Bil je prijazen. Prišel je v hišo, ko je odhajal, je šel v hlev. Vsako kravo je pobozal. Po poti je bral brevir. Iz Davče od Jemca do nas je eno uro hoda. Stari oče Jaka je umrl sredi januarja 1947." Podrobno se je spominjal povojnih dogodkov v Davči in me nanje tudi opozoril.

V Davči se nasilje po vojni še ni končalo. Pojavljale so se različne oblike nasilja. Podgrivar in Sorčan sta po poboju duhovnikov šla v Ljubljano in intervirala pri oblasteh, da bi se to končalo. Še dolgo po vojni so se ljudje bali hoditi sami okrog.

Pri Čendu sta bila še leta 1946 OZNA in KNOJ. "Bili so tu pri nas 14 dni. Pri nas so spali, jedli in pili. V eni izmed barak so bili člani KNOJA, v hiši pa člani OZNE," je povedal Čenda.

Janez je bil pošten, verodostojen pričevalec. Spomini se vračajo najraje nazaj, v otroštvo in mladost. "Govorilo se je, da bomo po vojni vsi enaki, da se ne bo treba 'matrati' po teh hribih, da bomo vsi v dolini in da bomo 'belim' vse pobrali. Enako mnenje imam o dogodkih po vojni. Na odmaknjenih krajih se je dogajalo, kar se ne bi nikoli smelo dogajati. Tudi v Davči."

Pripovedoval mi je o časih obvezne oddaje: "Kupiti se ni dalo ničesar. Pridigali so o enakosti vseh, da ne bo treba delati in bomo vsi enaki. Živelo se je od tistega kar se je pridelalo. Če ljudje ne bi skrivali hrane, ne bi preživeli. Da bi imeli oblastniki ustrezno evidenco, so hodili po senikih in hlevih ter šteli živino vključno s kurami in jim na osnovi tega predpisovali, kaj vse morajo oddati. Navadili smo se živeti s tem. Govorili so eno, delali so drugo. Morali smo skrivati, lagati, če smo hoteli preživeti."

Ljudje niso imeli osnovnih potrebščin za preživetje, morali so se pač znajti. V to so ljudi prisilili. Svoje otroke so učili drugače, učili so jih poštenosti. To je bil način za preživetje. "Po vojni, v svobodi je bila obvezna oddaja. Z Jankotom sva bila ne le povezana, marsikaj sva jih 'nakuhala' skupaj. Vendar morali smo preživeti. Ponoči smo klali živino. Oče je meso obesil na drevo, jesen. Oče je nekoč skupaj s komisijo popisoval število živine in količino pridelka. Mama se je vsa tresla, saj smo v svinjaku redili

prašiča. Brez besed sva se sporazumela z Jankotom. Šla sva in Janko je izpustil enega prašiča v gozd, jaz pa sem zaprla svinjak in je bilo vse tako, kot je bilo popisano. V nasprotnem bi nas kaznovali ter pujsa odpeljali,"¹⁴ je povedala sestra Marija.

Družina

Življenje pa je vrtelo svoj naravni krog. Med zemljo in domom. Garanje v hribih, z rokami. Ročno obdelana zemlja je dajala tudi njemu veliko zadovoljstva. To srečo, zadovoljstvo, da je lahko delal na svoji zemlji, so izžarevale poteze njegovega obraza. Čuvar narave, sposoben pridelovalec, navezan na svoj dom in kraj. Poročen je bil s Tončko, roj. Freljih (1933), s katero sta skupaj preživela šestinpetdeset let lepega, trdega in garaškega življenja. Rodili so se jima trije otroci: Janja leta 1966, Angelca leta 1968 in Matjaž leta 1970. Zadnja leta je živel skupaj

Janez z ženo Tončko leta 1963. Foto: arhiv Janeza Primožiča

Bratje in sestre (od leve proti desni), zadnja vrsta: Janez, Micka, Francka, Stanko; sprednja vrsta: Cilka in Tončka. Fotografirano leta 2006. Foto: arhiv Danice Primožič

z ženo Antonijo, sinom Matjažem in njegovo ženo Danico. Hišno veselje pa so in še vedno napolnjujejo vnuki Lucija, Jaka, Katja in Luka. Vsi skupaj pa nadaljujejo delo prednikov in zgodbo peljejo naprej. To je najboljša dota.

Ata Janez je živel radostno in s svojimi drobnimi pozornostmi razveseljeval ljudi okoli sebe. Še pri devetinosemdesetih letih je lovil metulje, ptičke, da jih je potem kazal vnukom. Pri tem so mu žarele oči. Vsem dekletom pri hiši je kupil palčke za vrtove. Pri tem se mu je kar smejalo. Vnukinja Katja je pripomnila, da so se mu še palčki smejali. Vedno znova se mi potrjuje, da je veselje in radost v majhnih stvareh. Janez Primožič je bil znan po širokogrudnosti, človečnosti, ljubezni do narave in odgovornosti. Kljub vsem obveznostim in delu so živeli in živijo lepo, saj se znajo ustaviti in pogovarjati.

Vedno znova me je presenetilo, da sem v svoji okolici srečala toliko čudovitih ljudi. Ljudi, pri katerih sta Dom in Zemlja zapisani z veliko začetnico. Lepo obnovljena domačija, nova hiša. V njej pa diha, živi tradicionalno in ohranja njeno trdnost ljubeča družina. In kar je najpomembnejše: Kmetija živi naprej!

Janez Primožič - Čenda mi je veliko pripovedoval. Za pomoč pri zapisu pa se iskreno zahvaljujem tudi sinu Matjažu in njegovi ženi Danici ter sestri Mariji Primožič in njeni snahi Hildi, ki živita v Kopačnici.

Opombe:

- 1 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 2 <https://zelezniki.si/files/other/news/152/267309priznanje%20Janez%20Primo%C5%BEic.pdf>
- 3 <http://www.gorenjskiglas.si/article/20180831/C/180839978/1044/se-vedno-vrta-lesene-cevi>
- 4 Ustni vir: Janez Primožič, p. d. Pr' Kendu ali Pr' Čendu (1930–2019).
- 5 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 6 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 7 Arhiv: Janez Primožič (1930–2019).
- 8 Ustni vir: Janez Primožič (1930–2019).
- 9 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 10 Arhiv: Janez Primožič (1930–2019).
- 11 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 12 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 13 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.
- 14 Ustni vir: Marija Primožič (1928), Kopačnica. Pogovor: 27. 4. 2021, 29. 4. 2021.